

MARTA PETREU

SEBASTIAN – LOVINESCU

Multe pot fi cauzele care l-au făcut pe Sebastian să-i fie din start ostil lui Lovinescu. Între cele posibile, prima ar fi, desigur, dezamăgirea acută pe care a simțit-o tânărul scriitor în noiembrie 1927, când s-a dus, plin de iluzii, pentru prima oară la cenaclul de pe strada Câmpineanu:

„Desigur, întreg acest miraj s-a prăbușit din prima zi în care am intrat în casa din strada Câmpineanu. E adevărat că 1927 era primul său an de declin, ba chiar de degradingoladă”,

va mărturisi peste ani Sebastian. Deși Lovinescu l-a flatat pe noul-venit vorbindu-i despre foiletoanele pe care i le citise în *Cuvîntul*, cenaclul a fost pentru el „o groaznică deziluzie”.

A doua cauză a adversității, certă, este Nae Ionescu, care a fost din start adversarul personal al lui Lovinescu și al ideologiei acestuia. În 1911, pe vremea când era student și colaborator la *Noua revistă română* a lui Rădulescu-Motru, Nae Ionescu recenzează volumul lovinescian *Scenete și fantezii*, batjocorindu-l pe autor ca „lipsit de o cultură organică” și „pedant”, și conchizînd că de fapt „nu e scriitor”. Lovinescu i-a răspuns în *Rampa*, așa că înțepătura inițială s-a permanentizat într-un lung război. Nae Ionescu l-a hărțuit pe critic fără încetare, și mereu anonim, dar declarînd sfidător că își păstrează anonimatul fiindcă „mi-e rușine să știe lumea că te citesc pe d-ta”. *Noua revistă română*, *Insula* și *Ideea europeană* i-au găzduit atacurile timpurii, în număr de șapte: *Scenete și fantezii*, 1911; *Domnul „A”*, 1911; *Gîndacii domnului Lovinescu*, 1912; *Homerica luptă a unui om mare cu niște gîndaci mici, fantezie critică*, 1912; *Interviu cu boul lui Grigorescu* (cu subtitlul: *Conflictul dintre boul lui Grigorescu și d-l Lovinescu*), 1912; *O apariție de tristă figură*, 1919. Textele lui Nae Ionescu sînt mereu *ad personam*: Lovinescu are „o privire de oaie și o atitudine de melc”, „golul personalității sale nu se șifonează niciodată”, criticul este un „cameleon de profesie” etc. În 1925, tânărul filosof a comentat, sub inițiale și de sus, *Istoria civilizației române moderne*; Lovinescu i-a răspuns în *Mișcarea literară* și și-a reluat textul – o capodoperă a pamfletului românesc – în „Apendicele” volumului al III-lea al *Istoriei civilizației române moderne*:

„– Domnule Nae, mă urmărești de zece sau poate de douăzeci de ani, din viața aceasta sau poate din toate viețile anterioare, acum și poate în încarnările postume [...]. Domnul Nae e invulnerabil; domnul Nae are imensa superioritate de a nu fi scris nimic; din imacularea sa ne poate deci fulgera cu săgețile unei critici severe”.

Printre multele însușiri ale diavolului se numără și o bună ținere de minte. Nae Ionescu nu l-a uitat și nu l-a iertat niciodată pe mentorul „Sburătorului“, transmițându-le discipolilor săi un dispreț regal față de Lovinescu. Iar Sebastian, acceptat la *Cuvîntul* și captivat de farmecul intens al lui Nae Ionescu, a primit fără nicio precauție influența lui, de la tonul articolelor la unele reglări de conturi ale „directorului său de conștiință“. În toamna anului 1927, frecventînd intermitent și „Sburătorul“, unde a fost introdus de Camil Baltazar („12 nov. 1927. Baltazar cu M. Sebastian, foiletonist la *Cuvîntul*“, notează Lovinescu în agendele sale), tînărul student din redacția *Cuvîntului* devine instantaneu, din respectuos și curios, un dezamăgit și un adversar:

„15 nov. 1927. [...] Aflu că tînărul Sebastian ne înjură!”

consemnează criticul în notele sale. În mai 1928, tînărul publicist deschide ostilitățile de presă, afirmînd, cu o uimitoare siguranță de sine, că „sistemul d-lui Lovinescu“, de altfel „sortit inactualității“, nu are „prestigiul unei coerențe tari“. În 15 iulie 1928 revine, „desființîndu-i“ dintr-o unică lovitură și pe Lovinescu, și pe Ibrăileanu, vinovați de:

„un egal spirit de improvizație, o aceeași metodă rezemată pe accidental și provizoriu”,

precum și de:

„frăție întru zodia diletantismului și a comodului”.

Peste două zile, în 17 iulie 1928, atacă două din editurile la care publica Lovinescu, Ancora și Casa școalelor, tocmai pentru că ele se află „sub imediatele ordine ale d-lui Lovinescu“ și la capriciul „exigențelor de căpitan literar“ ale acestuia. Poate că despre unul din aceste impertinente atacuri îi scrie Lovinescu lui Baltazar în 18 iulie 1928, mimînd ignoranța:

„Scumpe domnule Baltazar,/ Nu m-am mirat de articolul tînărului Sebastian, pentru că, nu știu cum se face, nu l-am citit; dar nu mă mir nici acum, cînd îmi spui, deoarece lucrul putea fi prevăzut”.

În noiembrie 1928, comentînd o traducere nou apărută din Carducci, polemistul de la *Cuvîntul* nu se poate abține și, în trecut, îl ironizează pe Lovinescu,

prefațatorul volumului. La sfârșitul lui noiembrie 1928, profitând de recent apărutul volum IV al *Istoriei literaturii române*, Sebastian scrie nu mai puțin de trei comentarii, toate trei presărate cu ironii și rezerve, pe un ton superior, ba chiar declarat amuzat: „dacă spațiul ne-ar îngădui, ne-ar amuza să...“; scrisul lui Lovinescu dovedește „viciu de metodă“; cartea e construită în cerc vicios, Lovinescu greșește în toate, pune „inexact“ problema satirei la Caragiale și Brăescu etc. Nu mai e comentariu critic, ci o tentativă de linșaj. Așa că nu e de mirare că Lovinescu exclamă, în caietele sale: „Sebastian mă înjură!“ Pentru ca ofensa să fie deplină, în ziua în care apare al treilea său comentariu superior, Sebastian se întrupează în salonul literar al criticului și îi cere un interviu:

„16 dec. 1928. [...] M. Sebastian (inconștient, după art. sale! – vrea să mă intervieweze)”

consemnează distinsul critic. Culmea este că acesta, avînd o răbdare miraculoasă cu cohortele de literați care i-au mărșăluit prin casă, acceptă. Dar... Sebastian nu se prezintă la interviul pe care el însuși îl ceruse:

„Miercuri, 19 dec. 1928. Tînărul Sebastian, care trebuia să vină la „controversă“ la ora 5, se derobează telefonic”

notează sec Lovinescu. În schimb, Sebastian publică în *Cuvîntul* din 17 decembrie un mic interviu cu Ticu Archip, nesfiindu-se să-i ceară acesteia părerea despre cartea recent apărută a lui Lovinescu. A urmat un incident frontal între Sebastian și Lovinescu, cel mai probabil în duminica imediat următoare (23 decembrie), la cenaclu, cînd Lovinescu l-a admonestat pe tînărul publicist de față cu lumea (incidentul nu a fost consemnat în *Agendele* lovinesciene). Drept urmare, lui Sebastian i-a sărit țandăra și a dat drumul, la mînie, unui text batjocoritor și nedrept – *Scrisoare către un critic* – în care tratează cenaclul drept „salon“ de „dudui și cavaleri“ ce fac „schimburi de mondenități“, „strîngeri de mînă și surîsuri“, sub privirea mulțumită a gazdei, care ar fi abdicat total de la funcția critică. Lovinescu și toată generația lui, scrie Sebastian, introducînd războiul de generație în conflictul său personal, sînt „generația perifrizei“ și trebuie „denunțați“ ca atare. Lovinescu (care a avut acces la text încă din 27 decembrie), a consemnat, laconic: „rezolvă conflictul de duminică“.

Prin raționalismul său, prin spiritul critic, prin gustul pentru modernitate și pentru cultura franceză, Sebastian era, structural și ideologic, mai aproape de Lovinescu decît de Nae Ionescu. Dar mediul *Cuvîntului* l-a îmbinat de ideologia naeionesciană și l-a asmuțit de timpuriu pe urmele lui Lovinescu. Așa cum au observat și alți comentatori, inclusiv Al. George și Gabriela Omăt în notele la caietele lovinesciene, caracterul partizan al atacurilor lui Sebastian contra lui Lovinescu este vizibil. Prin aceste hărțuiri, tînărul și-a distrus din start legătura cu unul din locurile cu care, ca scriitor român de origine evreiască, s-ar fi potrivit de minune. În locul salonului lui Lovinescu – frecventat de scriitori români evrei de-a lungul întregii perioade interbelice, deschis acestora și după

ce antisemitismul a devenit politică de stat, fapt care l-a făcut pe Lovinescu să se autointituleze ironic „rabin“ și să-și numească casa „Semitopolis“ – Sebastian a ales „casa *Cuvîntului*“, în a cărei ideologie de extrema dreaptă s-a îmbăiat cu voluptate și pînă la contaminare profundă. Din această alegere inițială – și pasională (adică făcută din iubire), și greșită – au decurs apoi consecințele. Senzația kafkiană pe care ne-o lasă la lectură *Jurnalul* lui Sebastian mai ales la sfîrșitul anilor '30 și în timpul războiului, de ins singur, într-o lume sumbră și amenințătoare, derivă, în mare parte, de aici, din alegerea inițială făcută de Sebastian. Locul lui ar fi fost lîngă Lovinescu sau lîngă alți intelectuali, cu sau fără cenaclu și revistă, dar cu idei culturale și politice mai favorabile evreității. Mai compatibile. *Revista Fundațiilor Regale*, la care Sebastian a ajuns după suspendarea (în ianuarie 1934) a *Cuvîntului*, era un loc cu siguranță mai potrivit pentru el decît *Cuvîntul*, iar relațiile lui de la Fundațiile Regale – în primul rînd Rosetti, dar și Camil Petrescu (care, așa schimbător și înfricoșat cum era, măcar nu i-a făcut lui Sebastian rău cu dinadinsul) – s-au dovedit a fi, în timpul legislației antisemite din România, mai trainice și mai puțin traumatizante decît au fost prietenii lui din cadrul generației '27. În anii persecuțiilor antisemite și ai războiului, marile dureri i-au venit tot din alegerea inițială: de pildă de la Eliade (care, exact cînd Sebastian abandona ideologia extremei drepte, adică prin 1935, s-a contaminat la rîndul lui de extremismul revoluționar de dreapta), iar nu de la Rosetti.

*

Relațiile lui Sebastian cu Lovinescu, greu deteriorate la sfîrșitul anului 1928, au rămas reci și în anii următori. În ofensiva sa antilovinesciană, Sebastian s-a lăsa dus de „norocul nemeritat“ de-a fi în preajma lui Nae, plătindu-și astfel fatalitatea primei sale iubiri intelectuale.

În ianuarie 1929, junele publicist revine la „Sburătorul“ și-l frecventează curent, pentru a-și rezuma apoi impresiile nefavorabile în presă; în mai 1929, în articolul *Debutanți bătrîni* – care a fost citit la cenaclu cu voce tare de Lovinescu însuși, în 19 mai 1929, anume pentru „a-i face imposibilă revenirea în cerc“, după cum scrie mentorul „Sburătorului“ în agendele sale – îi acuză pe cenacliștii lui Lovinescu de concurență diletantă și neloială cu generația tînă, conchizînd, pe un ton cioranian, că „opera“ acestor „debutanți cu barbă albă“, de altfel sămănătoristă, „poate fi arsă fără nici o pagubă“.

În toamnă, Lovinescu, mereu afabil, îi trimite *Mutația valorilor estetice*, în care-l remarcă pe Sebastian, numindu-l:

„obiect de bucurie și de dezolare, căci e o dezolare să vezi un copil atît de îmbătrînit, vorbind cu ton peremptoriu despre lucrurile cele mai abstracte“.

Rezultatul este exact pe dos, plătîndul Sebastian devine fioros și explodează de supărare. Așa că în articolul *Autoritatea vîrstei*, din 17 noiembrie 1929, îl muștruluiește pe Lovinescu:

„D-l Lovinescu binevoiește [...] să ia cunoștință de scrisul nostru. Putea să n-o facă”; „D-sa crede absolut necesar, pentru exacta informare a cetitorilor, să le comunice datele noastre biografice?”

se scandalizează Sebastian (care, de-a lungul anilor, în numeroasele lui polemici, nu s-a sfiit de altfel niciodată să dea în vileag orice fel de informații private, să povestească, de pildă, ce propuneri i-a făcut G. Călinescu, ce i-a spus Pătră Păndrea lui Nae Ionescu, ce face și ce drege Belu Zilber etc. etc.), care îl socotește pe Lovinescu lipsit de „curaj intelectual” și incapabil să țină cont de observațiile critice întemeiate pe care el, junele Sebastian, i le-a făcut în mod repetat. La această enormitate, Lovinescu notează în jurnalul său:

„Cazul Sebastian (volumul meu e slab): e furios că l-am tratat de „tînăr“!!! E să te îndoiești că mai există bun-simț”.

Sebastian și-a dus supărarea cu el în Franța, de unde, un an mai târziu, îi cerea lui Baltazar să-i trimită volumul cu bucluc, pentru că intenționează să scrie „un șir de foiletoane” despre Lovinescu. Peste două luni, cînd primește cartea, se calmează însă și, renunțînd la orice intenții polemice, recunoaște cuminte că a greșit:

„am citit paragraful unde vorbește despre mine și am regretat supărarea mea de anul trecut. Era copilăroasă. Observ abia acum că intențiile lui Lovinescu au fost binevoitoare și că uneori atitudinea mea a fost neserioasă”.

Totuși, nu are de gînd să-i ceară scuze criticului, și îl previne pe Baltazar să nu-i spună acestuia nimic despre el, pentru că el, Sebastian, nu și-a schimbat nicidecum părerea despre opera lovinesciană.

Adversitatea lui Sebastian la adresa lui Lovinescu era un lucru știut în epocă. G. Călinescu, care a fost și el jignit de Sebastian, a comentat-o într-un articol în termenii următori:

„Cînd un critic matur a tipărit o carte cu caracter literar [...] tînărul nostru s-a repezit să-l «distrugă». [...] Cauza? Criticul matur citase pe criticul tînăr în una din cărțile sale, cu oarecare ironie, în fond măgulitoare avînd în vedere puținătatea meritului celui din urmă”.

Pe temelia acestor răfuiuri din 1928-1929, relațiile dintre cei doi s-au deteriorat pentru totdeauna. Sebastian a scris mereu despre cărțile lui Lovinescu, reușind, cu stilul său precis, să găsească o modalitate acoperită de a-l contesta și minimaliza pe marele critic. În vara anului 1931, abia întors de la Paris și reintegrat redacției *Cuvîntului*, Sebastian revine la vechile sale resentimente față de Lovinescu și comentează în ziarul său *Memoriile* acestuia;

injuria începe de la titlu: *Pe marginea unei cărți de anecdote*, și continuă în text, unde pune semnul egalității între critica lovinesciană și eroare:

„Criticul nostru a semnat ani de-a rândul erori critice, nedreptăți violente, neînțelegeri calificate – și nu i s-a întâmplat nimic [...] sub aparența placidă a acumulat ani de-a rândul mici cantități de otravă”,

etc., provocând, prin memoriile sale, „un zid de indignare”. Deoarece o singură ieșire umorală nu-i ajunge, foiletonistul revine în *România literară* cu încă un comentariu, în care îl plasează pe Lovinescu pe linia mediocrității: „cu o mentalitate de profesor ponderat și cu un gust ponderat și evaziv”; într-adevăr, dacă pentru Sebastian etalonul uman și intelectual era Nae Ionescu, cu stilul său de aventurier renesantist, atunci Lovinescu – un simplu burghez civilizată și un intelectual tolerant - nu mai putea avea nicio șansă. Criticul, care de altfel fusese avertizat că urmează atacul lui Sebastian, notează placid: „Beaucoup de bruit pour rien”.

Când apare *Bizu*, Sebastian observă acru „inaptitudinea d-sale pentru roman” și „construcția sa total defectuoasă”, conchizând că „d. Lovinescu [...] scrie un roman mort”; iar criticul la rândul său notează: „Primul articol negativ, Sebastian...”.

„Orice carte îți place dacă vrei. Orice carte îți displace dacă vrei”, spunea Eugen Ionescu. Sebastian era programat din start, de la *Cuvîntul* (și reprogramat la un moment dat și de Camil Petrescu), să-i displace orice carte de Lovinescu, așa că i le pune pe toate, invariabil, într-o lumină dezavantajoasă, insistând pe vulnerabilitățile, nu pe calitățile lor. În timp, el a mai comentat *Mite*, *Bălăuca*, *Diana*, volumul al III-lea al *Memoriilor* și altele, pe un ton mai puțin pornit, dar mereu critic. În iunie 1936, imaginându-și un volum de critică (rămas de altfel în proiect), Sebastian, mereu neîmpăcat cu Lovinescu, regreta că a rupt manuscrisul un text polemic la adresa acestuia și își imagina că ar putea scrie despre „trecerea mea pe la «Sburătorul», «duelul» cu generalul Văitoianu, incidentul cu Lovinescu (smochingul)”.

O distanță rece a rămas permanent între ei. În 1939, redactor la *Revista Fundațiilor Regale*, Sebastian îi cere lui Lovinescu – în numele lui Camil Petrescu – o colaborare. Criticul acceptă, dar, încercând să plaseze aici și poemele Hortensiei Papadat-Bengescu, are surpriza că cei doi, Camil Petrescu și Sebastian, i le resping, ca să nu „încurajeze diletantismele”. Refuzul lor este un prilej de defulare – antisemită – pentru Lovinescu, el notînd în jurnal „Lașitatea ovreiască a lui Sebastian. Ovreiul”.

Deși cam din 1937 Sebastian a fost oarecum mai binevoitor față de Lovinescu, gheața dintre cei doi nu s-a spart nici după moartea lui Nae Ionescu, care a stat la temelia antipatiei inițiale a tînărului Sebastian. În 12 februarie 1941, acesta îl vizitează pe critic:

„Mihail Sebastian 6 ? – 8... Simpatîc. I-a plăcut „extraordinar” *Maioreșcu* – cred că nu l-a citit încă”,

notează, cu lipsa lui de iluzii, Lovinescu. În însemnările zilnice ale lui Sebastian, lucrurile sînt mai colorate:

„Vizită la Lovinescu. (N-am mai fost la el acasă de vreo 12 ani.) Același, mereu neschimbat. L-am găsit ascultînd cu răbdare o nuvelă de un tînr și pe urmă, la sfîrșit, tușind evaziv. Mică trăsătură antisemită, prinsă în treacăt – vorbeam despre Grindea și despre mirarea mea de a-l vedea reușind la Londra. // – Ei, rassa, rassa! zice el rîzînd și totuși foarte convins”.

Sîntem în 1941, în plin antisemitism oficial, de stat. Remarca lui Lovinescu – adică explicarea succesului unui evreu prin apelul la etnic – este, dacă vrem, un rasism pozitiv-discriminatoriu, iar în contextul real al epocii, cînd se practica antisemitismul oficial, bazat pe discriminarea negativă, pe ideea rasei inferioare, remarca lui Lovinescu este benignă. Că Lovinescu putea nota, la enervare, în caietele sale „Ovreiul“, asta e sigur. (Că se poate discuta despre un anume antisemitism lovinescian, inofensiv, mai ales la începutul anilor 1920, de asemenea este adevărat; după cum adevărat este și faptul că Lovinescu s-a autorevizuit permanent, în numele unor valori morale și politice care acceptă în sfera națională pe oricine dorește să fie român, și care împacă naționalul cu universalul.) Dar Sebastian nu știa acest lucru, el diagnosticînd „mica trăsătură antisemită“ a lui Lovinescu pur și simplu pe baza exclamației – benigne, spun eu – despre Grindea. În iulie 1941, Sebastian, foarte atent cu „antisemitismul“ lui Lovinescu, consemnează în jurnal ce i-a povestit Eugen Ionescu despre mentorul „Sburătorului“:

„20 iulie 1941. Lovinescu i-a spus zilele trecute lui Eugen Ionescu că nimeni nu mai poate fi azi anglofil. Rușii trebuie învinși, iar germanii trebuie să rămîină învingători. Altfel vom fi conduși de «evrei și pantofari?»”.

Ghilimelele indică un citat din Lovinescu, reținut de Sebastian pentru conotația antisemită. Iar dacă ne ducem la *Agendele Sburătorului*, descoperim că Lovinescu se întîlnise într-adevăr cu Eugen Ionescu:

„19 iul. 1941. [...] 5, Eugen Ionescu, *pleutre*, bolșevizant, nu e român, vrea să meargă la Paris etc., dezlădăcinat lamentabil”.

Evident, nu putem reconstitui din neant conversația celor doi. Putem însă să presupunem că au discutat despre situația frontului și că Ionescu, care era terorizat de extrema dreaptă, și-a declarat speranța în victoria Uniunii Sovietice, iar Lovinescu, dimpotrivă, temător față de ce înseamnă comunismul real, a fost rezervat la această posibilitate. Să mai observăm dificultatea reală a unui român de a simpatiza, în mod lucid, atunci, în timpul războiului, cu vreuna din tabere:

una însemna comunism, cealaltă nazism – o opțiune, validă moral, între cele două ideologii și tabere, amândouă criminale, dar în mod diferit, fiind practic imposibilă. Sebastian însuși, în *Jurnal*, își arată simpatia pentru *a treia cale*: pentru liberalismul englez, pentru Anglia, aliata de atunci a Uniunii Sovietice; dar spunând „Anglia“, Sebastian ocolea, printr-un transparent subterfugiu mental, alegerea reală între fascism și comunism, amândouă fiindu-i odioase.

Reîntorcându-ne la cele două note ale lui Sebastian: de ce reține el așa de atent „mica trăsătură antisemită“ a lui Lovinescu? La urma urmelor, el a stat la *Cuvîntul* și după ce Nae Ionescu și-a declarat pe față, în editorialele sale, antisemitismul politic. El a trebuit să fie forțat să vadă antisemitismul fundamentalist-religios al celebrei prefețe naeionesciene la romanul său, iar în 1938, imediat după adoptarea legislației antisemite a guvernului Goga-Cuza, s-a dus direct la Nae, să o comenteze împreună. De ce Nae este pentru el în primul rînd un „pasionat cercetător al spiritului iudaic“, iar Lovinescu un antisemit? De ce nu a văzut și nu a rispostat, în toamna anului 1933, la antisemitismul politic real al lui Nae Ionescu, dar se simte acum obligat să-i consemneze/inventeze lui Lovinescu unul? La Nae Ionescu (și la Eliade, de altfel) diagnostichează șmecheria, naivitatea, stilul copilăros, și-l absolvă în numele acestui artificiu. De fapt, le pune celor doi un diagnostic pe care putem presupune că și l-a pus și lui însuși pentru începutul anilor '30, și mai ales pentru 1933, anul său de climax revoluționar de dreapta. În schimb, la Lovinescu – pe care presa îl socotea „complicele evreimii românești“ și vîndut, împreună cu G. Călinescu, evreilor – reține antisemitismul.

Cred că reacția lui Sebastian este una de tip autojustificativ: și-l prezintă sieși pe Lovinescu drept antisemit ca să se justifice în propriii săi ochi că a fost în echipa lui Nae (acesta, antisemită de-a binelea!), iar nu cenaclier al lui Lovinescu, la *Cuvîntul* iar nu la *Sburătorul*, cu aripa de extremă dreaptă din generația '27 (el însuși fiind un comentator politic de extrema dreaptă), iar nu locuitor al „Semitopolisului“ lovinescian. Propria sa eroare politică, în care a stat îndelungat și, mai ales în ultimele luni ale anului 1933, fără nici o scuză plauzibilă, împreună cu supunerea sa pasională, masochistă, în fața autorității lui Nae Ionescu – iar întîmplările de dragoste pot fi constatate, înregistrate, dar nu pot fi propriu-zis judecate – își trimiteau, în 1941, după vindecarea lui Sebastian de extremismul politic și după moartea lui Nae însuși, tentaculele lor tîrzii...

MARTA PETREU

Fragment dintr-un studiu mai mare. Pentru a economisi spațiul, notele au fost suprimate.